

УДК 323.214

*Підюра І. П.,
аспірант
Національного педагогічного
університету
імені М. П. Драгоманова*

НЕОБХІДНІСТЬ ІСНУВАННЯ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті представлено визначення основних характерних ознак, що описують роботу центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, на основі яких можна буде підтвердити або спростувати актуальність їх створення в нашій державі.

***Ключові слова:** центр соціально-психологічної реабілітації дітей, вихованець, соціально-педагогічна допомога.*

В статье представлено определение основных отличительных признаков, описывающих работу центров социально-психологической реабилитации детей, на основе которых можно будет подтвердить или опровергнуть актуальность их создания в нашем государстве.

***Ключевые слова:** центр социально-психологической реабилитации детей, воспитанник, социально-педагогическая помощь.*

The article presents the definition of the main distinguishing features, describing the work centers socio-psychological rehabilitatsii children on the basis of which it will be possible to confirm or deny the relevance of their creation in our state.

***Key words:** centers socio-psychological rehabilitation of children, pet, socio-educational assistance.*

Охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом. Ратифікувавши Конвенцію ООН про права дитини, Україна взяла на себе зобов'язання, що складаються з чотирьох основних принципів: першочерговість інтересів дитини, забезпечення повноцінного життя, залучення до життя спільноти, відсутність дискримінації [2, с. 23].

У будь-якому суспільстві світу існує категорія населення, яка потребує виняткової уваги, – в даному дослідженні ми звертаємо увагу на соціально незахищених дітей. Наша країна перебуває в складному соціально-економічному становищі та постійній трансформації суспільної думки, в результаті цього значна кількість населення потрапила в матеріальний чи моральний занепад, що спричинило послаблення виховної функції сім'ї та загострення проблем дитячого розвитку, навчання та виховання. В умовах девальвації моральних цінностей, різкого зниження життєвого рівня населення збільшується кількість дітей з наявними соціальними проблемами [2, с. 37].

У період переходу України на новий рівень розвитку молоді сім'ї, а саме молоді батьки, постійно знаходяться в умовах пошуку “себе”, що впливає на обмеження батьківського піклування по відношенню до дітей, що в свою чергу негативно позначається на розвитку особистості останніх, призводить до виникнення різноманітних порушень становлення та життєдіяльності.

На сьогодні у монографіях, дисертаціях та інших працях із соціальної педагогіки значною мірою висвітлено: теоретичні концепції соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю (І. Д. Зверева, А. Й. Капська, А. О. Рижанова, Л. І. Міщик, Н. М. Чернуха, Л. А. Штефан); особливості соціалізації дітей і молоді в сучасних умовах (Н. М. Лавриченко, Г. М. Лактіонова, С. В. Савченко, П. В. Плотніков); основи соціально-правового захисту дітей та молоді (Н. І. Агаркова, О. Л. Караман, І. М. Ковчина); технології соціально-педагогічної роботи з різними групами клієнтів (Н. В. Заверико, Л. П. Мельник, С. А. Мукомел, С. Я. Харченко); розвиток форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в сім'ю (Г. М. Бевз, І. В. Пеша); зміст та форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю як провідним інститутом соціалізації особистості (Т. Ф. Алексеєнко, В. П. Кравець, І. М. Трубавіна).

Вивченню особливостей психолого-педагогічного розвитку та становлення особистості дитини в закладах реабілітації присвячено низку робіт. Особливості розвитку особистості дитини, яка виховується

поза родиною, відображені у численних дослідженнях таких науковців, як: Л. Божович, І. Дубровіна, М. Лісіна, А. Прихожан, М. Толстих, Л. Шіпіцина, Т. Шульга і інших. Ряд зарубіжних авторів, зокрема Й. Лангмейер і З. Матейчик, В. Денис і П. Наджарьян, відображують у своїх працях сутність материнської депривації, специфіку розвитку дітей, які виховуються поза родиною.

Саме тому, метою нашої статті є визначення основних характерних ознак, що описують роботу центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, на основі яких можна буде підтвердити або спростувати актуальність їх створення в нашій державі.

Як відомо, діти, які потребують соціально-психологічної реабілітації, є особливими. Всі вони мають негативний досвід спілкування з дорослими, в більшості з них не сформовані позитивні моделі поведінки. Практично для всіх характерні проблеми у спілкуванні, конфліктність, агресивність, невизначеність власного “Я”, “Я-концепції”. Найчастіше вони живуть за сценарієм “агресивний невдаха”. До цього можна додати якості, що формуються вже самою обстановкою вулиці, звідки здебільшого такі діти і потрапляють до центрів реабілітації [5, с. 78].

Центр соціально-психологічної реабілітації дітей (далі – Центр) – заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги [8].

Вихованець центру соціально-психологічної реабілітації дітей – дитина віком від 3 до 18 років, яка опинилась у складних життєвих обставинах і потребує комплексу допомоги (соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги).

До Центру приймаються:

➤ діти з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх за допомогою власних можливостей, якщо батьки з певних причин (через тривалу хворобу, інвалідність тощо) не можуть забезпечити належного утримання та догляду за дитиною, ухиляються від виконання батьківських обов'язків, вживають алкоголь, наркотичні засоби;

➤ діти, які залишилися без піклування батьків або осіб, які їх замінюють;

➤ діти, які зазнали насильства та потребують соціально-психологічної допомоги, постраждали від торгівлі дітьми;

➤ безпритульні діти.

Система центрів соціально-психологічної реабілітації дітей в Україні створювалася за умов старої соціальної системи. В її основу були покладені все ті ж засади колективного виховання дітей. Першочергово система центрів соціально-психологічної реабілітації дітей успадкувала систему притулків для дітей, де діти неповною мірою могли реалізувати свій потенціал. Такі заклади були не в спроможі забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини й часто відгороджували дітей від місцевої громади. Якщо дитина потрапляла до закладу даного типу, то вона, як правило, залишалася в ньому на повний термін реабілітації (9 місяців). Протягом останніх років система центрів набула значних змін, що якісно вплинуло на реабілітаційний процес [5, с. 21].

Так у процесі змін, що набула система центрів, змінилися основні пріоритети в наданні соціально-психологічної допомоги не лише дітям, а й їх біологічним сім'ям, були визначені основні завдання роботи центрів:

- здійснення соціального захисту дітей, прийнятих до Центру;
- надання дітям комплексу соціальних послуг;
- проведення соціально-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини;
- сприяння поверненню дитини до біологічної сім'ї;
- забезпечення відвідування дітьми загальноосвітніх або інших навчальних закладів чи індивідуального навчання з урахуванням потреб і можливостей дитини;
- сприяння формуванню в дітей власної життєвої позиції для подолання звичок асоціальної поведінки;
- надання психологічної та інших видів допомоги батькам (або особам, які їх замінюють) дітей, які перебувають у Центрі, спрямованої на повернення дитини до сім'ї;
- розроблення рекомендацій із питань соціально-психологічної адаптації дитини для педагогічних та соціальних працівників і батьків.

З визначених завдань роботи центрів, можна простежити чітку межу в переорієнтації на індивідуальну роботу з кожним вихованцем та приділенні значної уваги соціальній допомозі біологічним або прийомним батькам кожної дитини, яка перебуває в Центрі.

Дитина може перебувати у Центрі протягом часу, необхідного для її реабілітації, але не більше ніж 9 місяців у разі стаціонарного перебування. Строк перебування дитини в Центрі визначається комісією Центру за погодженням із службою у справах дітей, якій підпорядковується Центр. Склад комісії визначається директором Центру [9, с. 46].

Перебування дітей у Центрі регламентується правилами внутрішнього розпорядку, що затверджуються директором Центру.

Діти, прийняті до Центру, перебувають під цілодобовим наглядом медичних або інших працівників Центру відповідно до наказу директора Центру.

Прийняті до Центру діти забезпечуються харчуванням, засобами особистої гігієни, одягом відповідно до сезону (в разі потреби) відповідно до встановлених норм.

Забезпечення дітей харчуванням, у тому числі дієтичним, здійснюється за натуральними нормами навчальних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Надання стаціонарної й амбулаторної медичної допомоги дітям, які перебувають у Центрі, забезпечується державними та комунальними закладами охорони здоров'я.

Дітей, зарахованих до груп тривалого (стаціонарного) перебування, можуть відвідувати їх батьки або особи, які їх замінюють, родичі (за погодженням із керівництвом Центру).

Веручи за основу Центр соціально-психологічної реабілітації дітей № 1 м. Києва, можна навести статистику, яка свідчить, що впродовж 2014 р. у даному центрі необхідну допомогу отримали 192 дитини, що на 22 % більше, ніж у 2013 р. (153 дитини) (рис. 1) [6; 7].

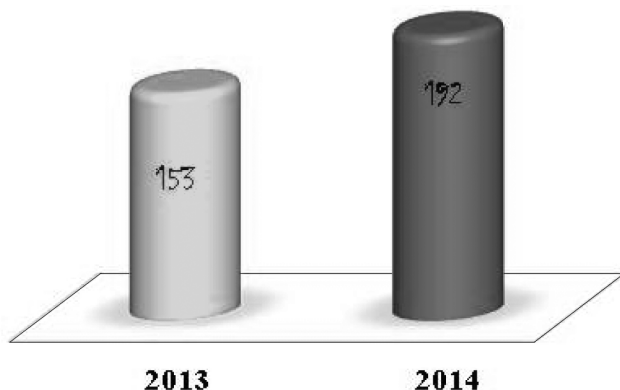

Рис. 1. Статистика надання допомоги дітям у Центрі соціально психологічної реабілітації дітей № 1 м. Києва

У центрах дітям надається не лише соціальна, психологічна, медична, правова й інші види допомоги, а здійснюється також їх психолого-педагогічна корекція та реабілітація.

З цією метою педагогічними працівниками застосовуються різні форми індивідуальної та групової роботи з дітьми [4, с. 27]. Розглянемо основні методи групової та індивідуальної роботи, які використовують у центрах:

1. При проведенні діагностики використовуються:

- спостереження;
- розмова;
- тестування;
- проєктивні методики;
- запитальники з виявлення особистісних особливостей;
- блок методик дослідження пізнавальної та емоційної сфер (індивідуальні форми).

2. При проведенні профілактичної та коригувальної роботи з дітьми використовуються:

- методика ігрової психотерапії (проводиться індивідуально та в мікрогрупі);
- різні форми розвитку пізнавальної сфери дітей (індивідуально).

3. Для дітей шкільного віку проводяться соціально-психологічні тренінги (6–8 осіб).

4. Навчання прийомів релаксації з використанням у приміщенні елементів сенсорної терапії.

5. Методика стимулювання вихованців (групова форма).

Для підвищення ефективності реабілітаційного процесу в закладах їх вихователями та практичними психологами широко використовуються різноманітні засоби для сенсорного й емоційного розвитку, інноваційні технології роботи з дітьми, такі як пісочна терапія, ізотерапія, казкотерапія, музикотерапія, танцювальна терапія та ін.

З метою реалізації потреб вихованців центрів у розвитку творчих здібностей, підвищення рівня їх самооцінки, забезпечення успішної реабілітації та корекції в закладах забезпечується діяльність гуртків.

Крім цього, наводячи приклад Центру соціально-психологічної реабілітації дітей № 1, запроваджено діяльність театральнo-хореографічної студії. В 2014 р. вихованці студії демонстрували свою акторську та танцювальну майстерність у ході вистав: “Рукавичка”, “Добрий лікар”, “Круть та Верть”, “На гостину до піратів”.

Для створення затишку всередині та на подвір'ях закладів, працівниками центрів, за активної участі вихованців, вживаються заходи щодо естетичного оформлення приміщень центрів і дитячих майданчиків.

З метою організації цікавого та змістовного дозвілля дітей, вихователями та музичними керівниками систематично організуються

“Дні іменинника”, святкові заходи з нагоди 8 Березня, Нового року, Дня Святого Миколая, Дня Святого Валентина та ін.

Для вихованців центрів постійно організуються екскурсії по м. Києву, поїздки до розважальних закладів і т. д.

Для забезпечення комплексного підходу в здійсненні реабілітації дітей докладається максимум зусиль щодо залучення до цього процесу їх батьків, підвищення рівня їх виховного потенціалу, відновлення емоційних зв'язків із дітьми.

Так, упродовж минулого року психологами та соціальними педагогами центрів охоплено індивідуальною профілактичною роботою 124 сім'ї, що на 51 % більше, ніж у 2013 р. (у 2013 р. – 82) (рис. 2), надано 385 консультацій із питань виховання дітей, проти 260 у 2013 р. (рис. 3) [6; 7].

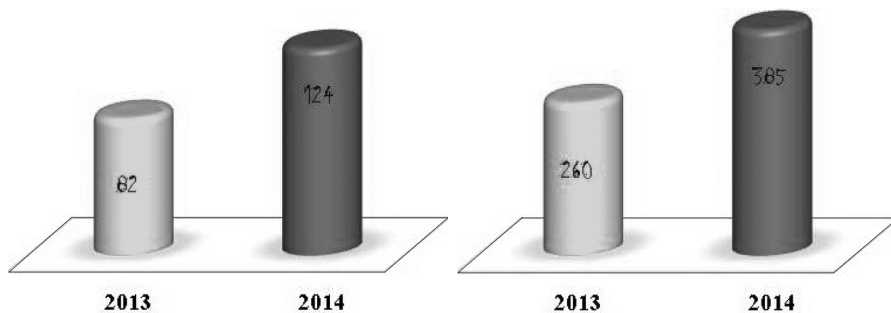

Рис. 2. Статистика проведення індивідуальної профілактичної роботи з сім'ями вихованців Центру спрд № 1 м. Києва

Рис. 3. Статистика надання консультацій із питань виховання дітей сім'ям вихованців Центру спрд № 1 м. Києва

Завдяки проведеній роботі 106 дітей після проходження курсу реабілітації були повернуті в сім'ї, що на 20,4 % більше, ніж у 2013 р. (у 2013 р. – 88) (рис. 4) [6; 7].

Аналізуючи все вищесказане можна зробити висновок, що центри соціально-психологічної реабілітації, які, зокрема, надають дітям притулок, є найбільш перспективними в загальній системі закладів соціального захисту, оскільки дають змогу комплексно вирішувати проблеми корекційної та реабілітаційної роботи, орієнтуючи її як на власне дитину, яка опинилась у складних життєвих обставинах, так і на

середовище, в якому вона перебуває, насамперед, на її рідну сім'ю. Коли притулки покликані допомогти насамперед безпритульним дітям, центри соціально-психологічної реабілітації передусім працюють із дітьми, які ще не втратили зв'язку із сім'єю та іншими інститутами соціалізації. Спектр послуг, які надаються у центрах неповнолітнім, які потребують державної допомоги, значно ширший, аніж в інших закладах: це послуги з соціальної, психологічної та педагогічної діагностики і реабілітації; лікувально-профілактичні послуги; юридичні консультації; конфіденційні консультації по “Телефону довіри” тощо.

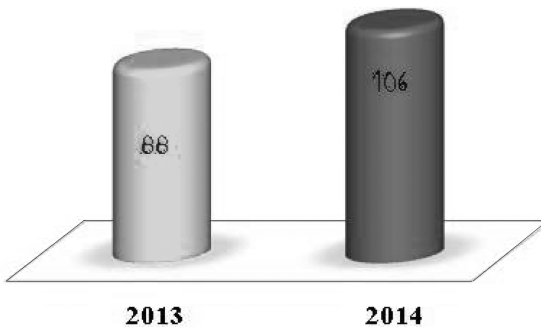

Рис. 4. Статистика повернення дітей-вихованців Центру спрд № 1 м. Києва в біологічні родини

Для ефективної реабілітації дітей у центрах створені необхідні умови для набуття та реалізації:

- 1) досвіду “розумного” проведення відпочинку (вільного часу, дозвілля);
- 2) досвіду життя і поведінки в колективі: пізнання способу спільного існування в групі однолітків, уміння узгоджувати свої дії та поведінку з діями інших, що є цінним досвідом побудови стосунків із навколишнім світом;
- 3) можливостей розкрити свій потенціал, проявити ініціативу та заслужити повагу своєю діяльністю;
- 4) досвіду взаємодопомоги і турботи про інших;
- 5) можливостей жити в реальному демократичному співтоваристві, засвоюючи досвід демократії та навички поваги до прав інших.

Робота кожного закладу соціального захисту дітей спрямована на запобігання безпритульності та бездоглядності дітей і підлітків,

проте особливе значення має той факт, що саме центри соціально-психологічної реабілітації дітей, окрім задоволення базових фізіологічних потреб і соціально-психологічної корекції дитини, можуть допомогти відновити її зв'язки із сім'єю або знайти нову родину, прагнуть створити сприятливий соціальний фон її подальшого життя. Саме тому існування центрів соціально-психологічної реабілітації дітей у сучасному українському суспільстві є необхідною умовою для розвитку особистості дитини, яка потрапила в складні життєві обставини.

Література

1. *Артюшкіна Л. М.* Специфіка професійної діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Л. М. Артюшкіна // Прак-тична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 2. – С. 42–47.

2. *Артюшкіна Л. М.* Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) / Л. М. Артюшкіна, А. О. Полянничко. – Суми : Сум ДПУ, 2009. – 268 с.

3. Самооцінка дитини / С. Максименко та ін. – К. : Главник, 2004. – 112 с.

4. Соціальна педагогіка : підручник. – 5-те вид. перероб. та доп. / за ред. А. Й. Капської. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 488 с.

5. Социальное воспитание в учреждениях дополнительного образования детей : учеб. пособие для студентов пед. вузов / Б. В. Куприянов, Е. А. Салина, Н. Т. Крылова, О. В. Миновская ; ред А. В. Мудрик. – М. : Издат. центр “Академия”, 2004. – 240 с.

6. Звіт роботи Центру соціально-психологічної реабілітації дітей. – № 1. – К., 2013 р.

7. Звіт роботи Центру соціально-психологічної реабілітації дітей. – № 1. – К., 2014 р.

8. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей” № 87 від 28.01.2004 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 93.

9. *Поляновська О. Р.* Позакласна виховна робота як один із шляхів профілактики правопорушень дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / О. Р. Поляновська // Педагогічний дискус : зб. наук. пр. / Інститут педагогіки Нац. акад. пед. наук України ; Хмельницька гуманіт.-пед. акад. ; гол. ред. І. М. Шоробура. – 2008. – Вип. 3. – С. 341–349.